
BEATA KURYŁOWICZ

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID 0000-0003-2309-4313

Anna Pajdzińska, *Interpretacja świata w języku i w tekście artystycznym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2023, ss. 192

Książka Anny Pajdzińskiej *Interpretacja świata w języku i w tekście artystycznym* to kolejna odsłona rozważań z zakresu złożonych relacji język – człowiek – świat. Autorka, znana ze swoich zainteresowań lingwistyką kulturową i od lat zajmująca się badaniami z pogranicza językoznawstwa i literaturoznawstwa, oferuje czytelnikom podróż przez zawiłości języka, ukazując jego wpływ na nasze postrzeganie i interpretowanie rzeczywistości. Monografia, będąca owocem wieloletnich studiów autorki, zawiera teksty opublikowane już wcześniej w postaci artykułów w czasopismach bądź rozdziałów w monografiach zbiorowych, które – zgrabnie skomponowane i przeredagowane – stanowią spójną i kompleksową całość. Przemyślana struktura książki podporządkowana jest uwydatnieniu głównych zagadnień: języka, czasu i pamięci, analizowanych w kontekście tekstów artystycznych. Pajdzińska łączy w niej teorie lingwistyczne, literaturoznawcze, a niekiedy również filozoficzne, tworząc bogatą mozaikę myśli i analiz.

Licząca 192 strony monografia składa się z trzech zasadniczych części, z których każda koncentruje się na innym aspekcie interpretacji świata wyrażonej w języku i tekście artystycznym: autorka skupia się na zagadnieniach związanych z językiem, czasem i pamięcią, analizując je w kontekście tekstów artystycznych.

W pierwszej części książki, zatytułowanej *Język – „zakłęty krąg”?*, Pajdzińska przedstawia teoretyczne podstawy analizy lingwistycznej i literackiej, zaczynając od przeglądu najważniejszych filozoficznych ujęć języka uwikłanego w kontekst kulturowy. W rozdziale *Człowiek – język – świat* wychodzi od refleksji filozoficznej

starożytnych Greków, którzy jako pierwsi zauważyli problem związku języka, człowieka i świata, by przez zarys filozofii średniowiecza, a następnie renesansu, kiedy dostrzeżono brak ścisłej odpowiedniości między językami, przejść do teorii języka w ujęciu Francisa Bacona, Johna Locke'a, Gottfrieda Leibniza, głoszącego, że „badanie języków pozwala poznać umysły ludzkie”. Kolejny etap w rozwoju myśli językoznawczej w perspektywie kulturowej stanowiły ustalenia Georga Hammana, osiemnastowiecznego filozofa, dla którego język stanowił narzędzie myśli, oraz jego ucznia, Johanna Herdera, który traktował język jako emanację psychiki danej wspólnoty. Więcej miejsca – co zrozumiałe – Pajdzińska poświęciła na omówienie roli języka w filozofii Wilhelma von Humboldta, by następnie przejść do dwudziestowiecznych kontynuatorów jego refleksji o języku, czyli neo-humboldtystów. Autorka przybliżyła również poglądy na język amerykańskich antropologów kulturowych i lingwistów, czyli Franza Boasa oraz jego uczniów – Eduarda Sapira i Benjamin Whorfa.

Interesującym elementem tej części jest namysł nad rolą języka w kształtowaniu rzeczywistości. Pajdzińska podkreśla, że język nie jest neutralnym narzędziem komunikacji, ale medium, które konstruuje nasze postrzeganie świata. Analizując różne teorie, autorka zauważa, że język jest dynamicznym systemem, który nieustannie ewoluuje i wpływa na naszą percepcję rzeczywistości. Każdy język na swój własny sposób interpretuje, modeluje świat, a na ten proces składa się kilka operacji: segmentowanie świata, czyli wyodrębnianie rzeczy i zjawisk istotnych z punktu widzenia danej wspólnoty; przypisywanie wyodrębnionym rzeczom i zjawiskom cech; właściwe danej społeczności konceptualizowanie bytów abstrakcyjnych; kategoryzowanie i wartościowanie rzeczy i zjawisk. Wykładnikami tej swoistej interpretacji świata są leksyka i gramatyka, co autorka ilustruje przykładami pochodzącymi z różnych języków.

Kolejny rozdział książki omawia rolę metafory i metonimii w procesach konceptualizacji. Zgodnie z poglądami kognitywistów Pajdzińska uznaje oba zjawiska za charakterystyczne dla ludzkiego myślenia. Autorka podkreśla, że w badaniach nad metaforą i metonimią nie do przecenienia jest materiał historycznojęzykowy, dzięki któremu łatwiej jest interpretować zjawiska współczesne, ponadto pozwala on na odnalezienie motywacji dla jednostek niemotywowanych z punktu widzenia badań synchronicznych, a nawet potwierdza „istnienie stałych korelacji między domenami kognitywnymi”. Teoretyczne rozważania autorka wspiera analizą wyrażen metaforycznych, których domeną źródłową jest oddychanie.

Następny rozdział kontynuuje rozważania o metaforze. Autorka skupia się w nim na związku metafory językowej (genetycznej, potocznej, konwencjonalnej,

zamrożonej) i metafory artystycznej (poetyckiej, doraźnej, aktualnej, żywej). Na podstawie materiału językowego i tekstów kreatywnych wykazuje, że dla interpretacji metafor artystycznych duże znaczenie mają badania nad językiem, zwłaszcza te, które prowadzą do rekonstrukcji zespołu sądów o świecie utrwalo-nych w języku (w kategoriach gramatycznych i zasobie leksykalnym). Pajdzińska w konkluzjach zauważa:

wszystkie użycia kreatywne, chociaż przeciwstawiają się automatyzmowi, odtwórczości codziennej mowy, bazują przecież na języku ogólnym, nie mogą się zatem obyć bez nawiązań do językowego obrazu świata.

Ostatni szkic pierwszej części przedstawia analizę kategoryzacji (definiowanej jako uporządkowanie i interpretacja świata poprzez język) w języku potocznym i tekstach kreatywnych. Autorka na przykładach pochodzących z poezji pokazuje, że kategoryzacja utrwalaona w języku nie jest jedyna, lecz jest jedną z wielu możliwości, które język podsuwa. Artyści, próbując przezwyciężyć schematy sugerowane przez język, odsłaniają potencjalną różnorodność, złożoność świata, ponieważ „rzeczywistość zawsze jest bogatsza niż najbardziej rozwinięty język”, który nie jest w stanie objąć wszystkich składników rzeczywistości, stąd wyodrębnia i grupuje tylko niektóre elementy.

Drugą część, zatytułowaną *Czas*, otwiera tekst poświęcony sposobom wyrażania czasu w polszczyźnie. Ten fragment monografii stanowi podstawę dla analiz tekstów artystycznych, zaprezentowanych w kolejnych szkicach. Literackie ujęcia czasu zostały pokazane na podstawie twórczości różnych artystów (Jarosława Iwaszkiewicza, Mieczysława Jastruna, Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego); każdemu z nich został poświęcony osobny rozdział pracy. Wyjątek stanowi tu segment książki *Dzieci Heraklita (poeci o czasie)*, omawiający poetyckie konceptualizacje czasu. Autorka poddała tu analizie wybrane dwudziestowieczne utwory liryczne różnych twórców, np. Lipskiej, Szymborskiej, Poświatowskiej, Balińskiego, Bieńkowskiego, Miłosza, Zagajewskiego, Ważyka, by ustalić, na ile poetyckie sposoby przedstawienia tej kategorii zgodne są z konwencją języka ogólnego, a także, w jakim stopniu od niej odbiegają.

Trzecia część monografii, *Pamięć*, ma – podobnie jak druga – budowę dwudzielną. W pierwszym rozdziale tej części Pajdzińska omawia obraz pamięci utrwalo-ny w polszczyźnie, w kolejnych – analizuje konceptualizacje pamięci w prozie (na podstawie metafor pamięci w trylogii ukraińskiej Włodzimierza Odojewskiego) oraz w liryce. I tym razem autorka dąży do odnalezienia indywidualnych,

subiektywnych sposobów obrazowania procesów pamięciowych, jak i schematów poznawczych obecnych w języku, by ukazać relacje między nimi.

Książka Anny Pajdzińskiej *Interpretacja świata w języku i w tekście artystycznym* to praca, która łączy w sobie wiedzę teoretyczną z praktycznymi analizami literackimi. Nie tylko rozwija teoretyczne podstawy analizy tekstu, lecz także dostarcza narzędzi do praktycznej interpretacji dzieł literackich. Dzięki interdyscyplinarnemu podejściu jest cennym źródłem wiedzy i dla specjalistów, i dla szerokiego grona czytelników zainteresowanych problematyką z pogranicza języka i literatury.

Atutem książki jest jej przystępny język. Szkice są napisane w sposób klarowny i zrozumiały. Analizy i interpretacje prezentują wysoki poziom merytoryczny, z powodzeniem mogą służyć jako pomoc dydaktyczna studentom polonistyki oraz nauczycielom języka polskiego.